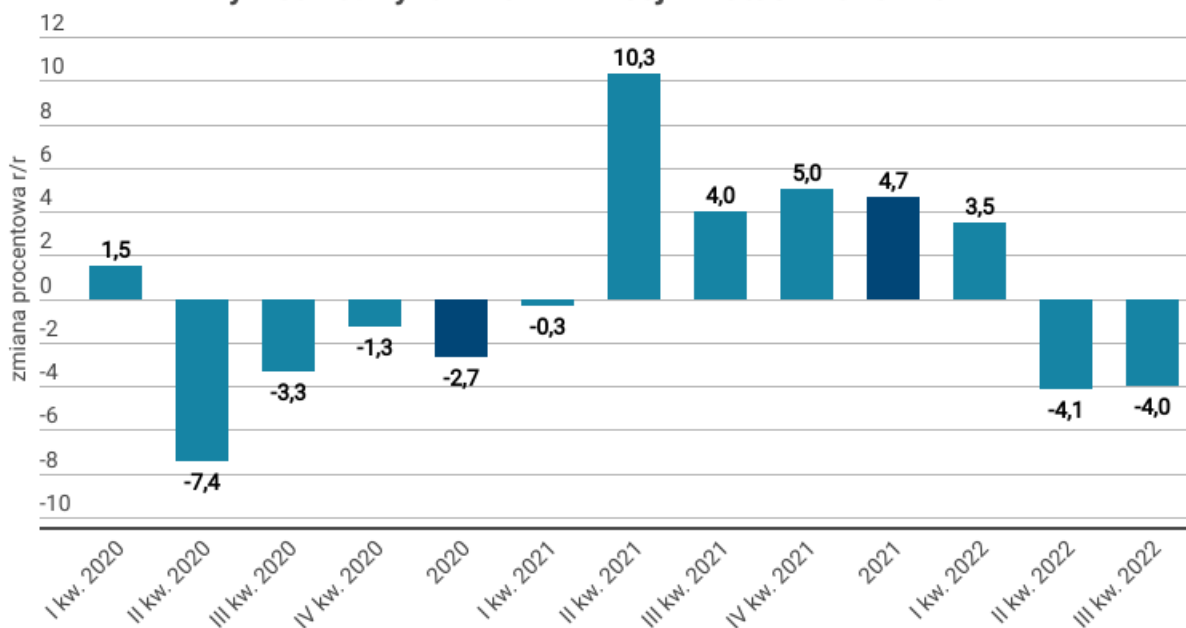

Rosja: ograniczenia eksportowe i mobilizacja – kolejne ciosy w gospodarkę

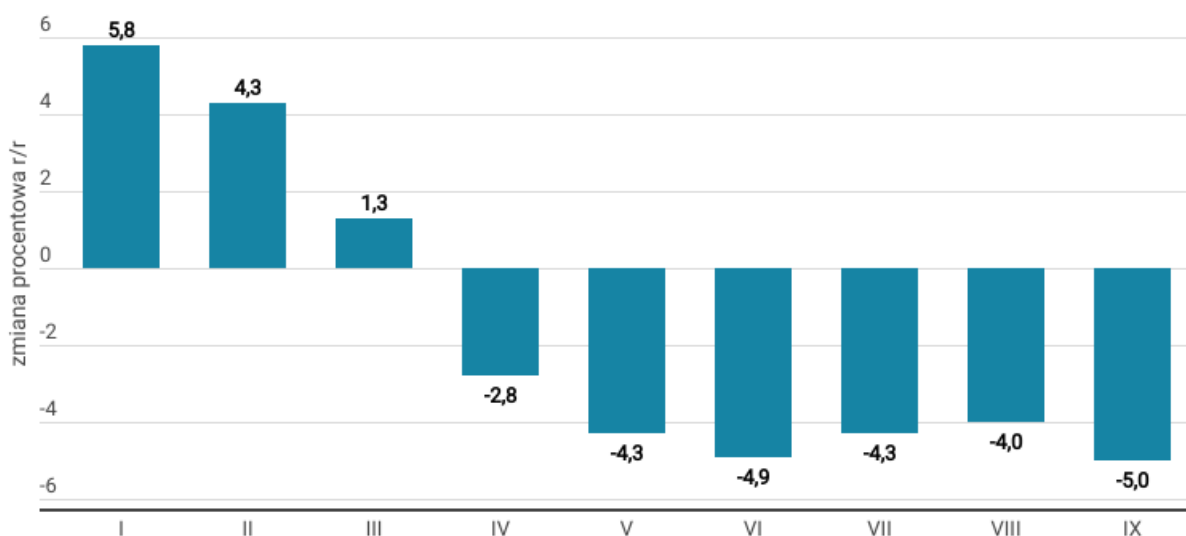
Iwona Wiśniewska

W III kwartale 2022 r. gospodarka Federacji Rosyjskiej (FR) coraz wyraźniej odczuwała negatywne konsekwencje sankcji nałożonych na rosyjski eksport. W połowie czerwca wszedł w życie zakaz importowania z FR do UE znacznej części rosyjskich stali i żelaza, 10 lipca – m.in. cementu i wyrobów z drewna, a 10 sierpnia – węgla. Nastroje wśród biznesu i społeczeństwa pogorszyła ponadto ogłoszona 21 września mobilizacja, co negatywnie przełożyło się także na perspektywy rozwoju sytuacji w kraju. W efekcie coraz poważniejsze problemy zaczyna odczuwać rosyjski budżet. Zgodnie ze wstępnymi szacunkami Rosstatu w III kwartale PKB Rosji zmniejszył się o 4% r/r, przy czym we wrześniu spadek się pogłębił, co było związane z obniżeniem się zarówno popytu wewnętrznego, jak i przychodów z eksportu. Niższa aktywność gospodarcza była wynikiem wzrostu nieprzewidywalności co do dalszego rozwoju sytuacji w kontekście rosnących napięć geopolitycznych i prowadzonej mobilizacji. Zgodnie z aktualnymi prognozami w całym 2022 r. gospodarka FR może się skurczyć od 3% (oceny krajowe) do 6% (oceny międzynarodowe). De facto skala kryzysu gospodarczego w Rosji zależeć będzie od reakcji tamtejszego sektora naftowego na wprowadzenie 5 grudnia unijnego embarga na import rosyjskiej ropy, a także na planowane objęcie przez państwa G7 i Australię pułapem cenowym (price cap) eksportu tej ropy drogą morską do państw trzecich.

Wykres 1a. Dynamika PKB Rosji w latach 2020–2022

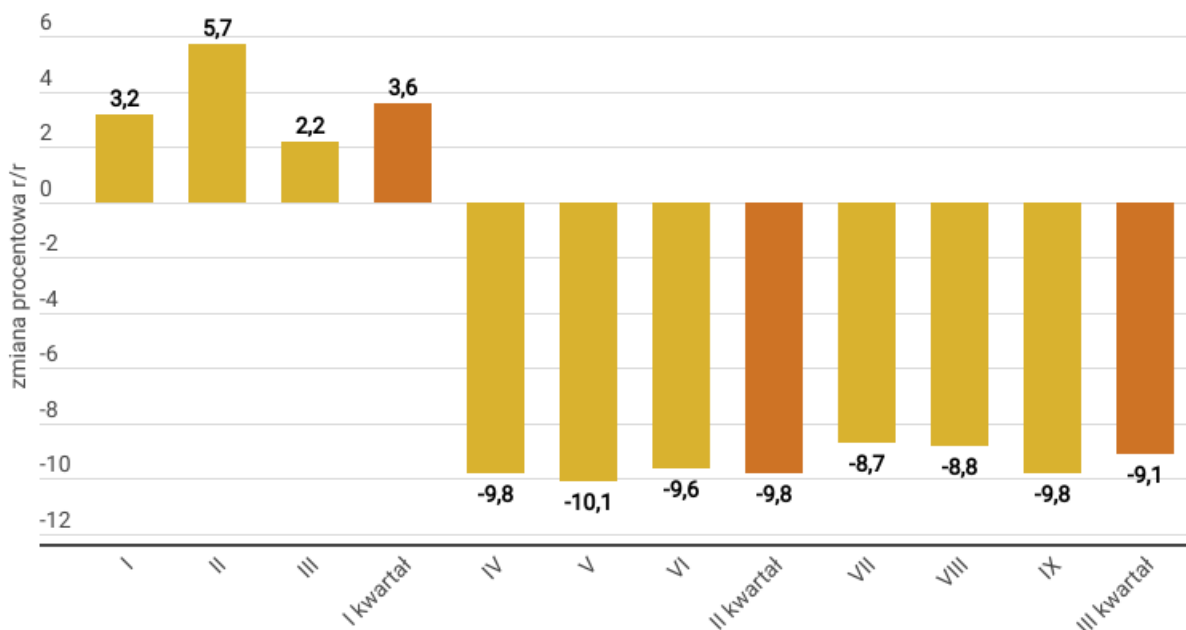
Wykres 1b. Dynamika PKB Rosji w poszczególnych miesiącach 2022 r.

Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

Na niskim poziomie utrzymuje się popyt wewnętrzny. Obroty handlu detalicznego w III kwartale zmniejszyły się o ponad 9%, przy czym we wrześniu ów trend się pogłębił, co w dużej mierze było związane z ogłoszoną mobilizacją. Zaniepokojone o przyszłość społeczeństwo jeszcze bardziej ograniczało wydatki, zwłaszcza na towary przemysłowe. Ich sprzedaż spadła we wrześniu o 15% r/r, podczas gdy obroty w handlu artykułami rolno-spożywczymi zmniejszyły się o 3,5%.

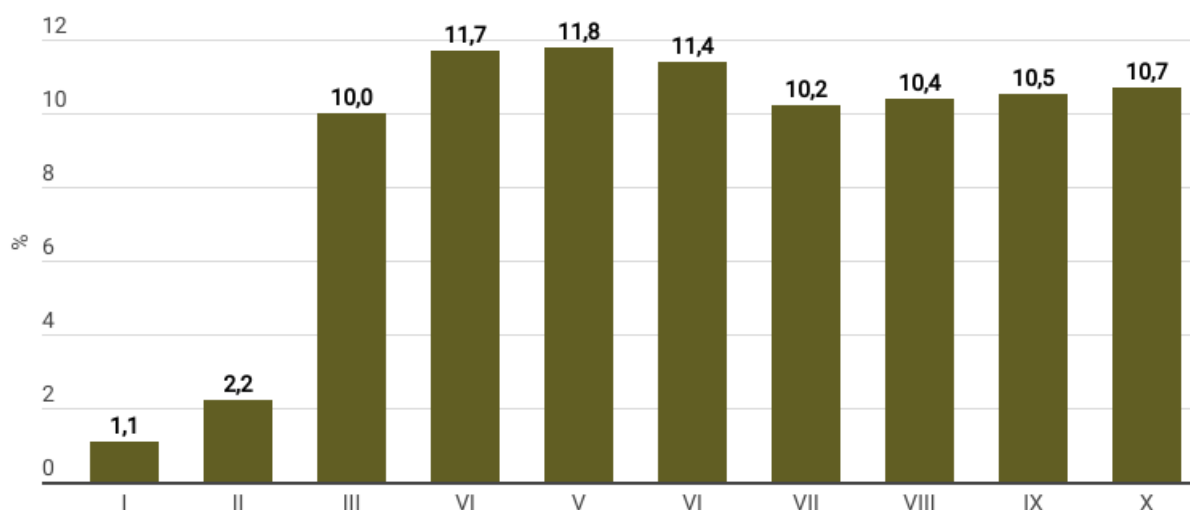
Wykres 2. Handel detaliczny w 2022 r.

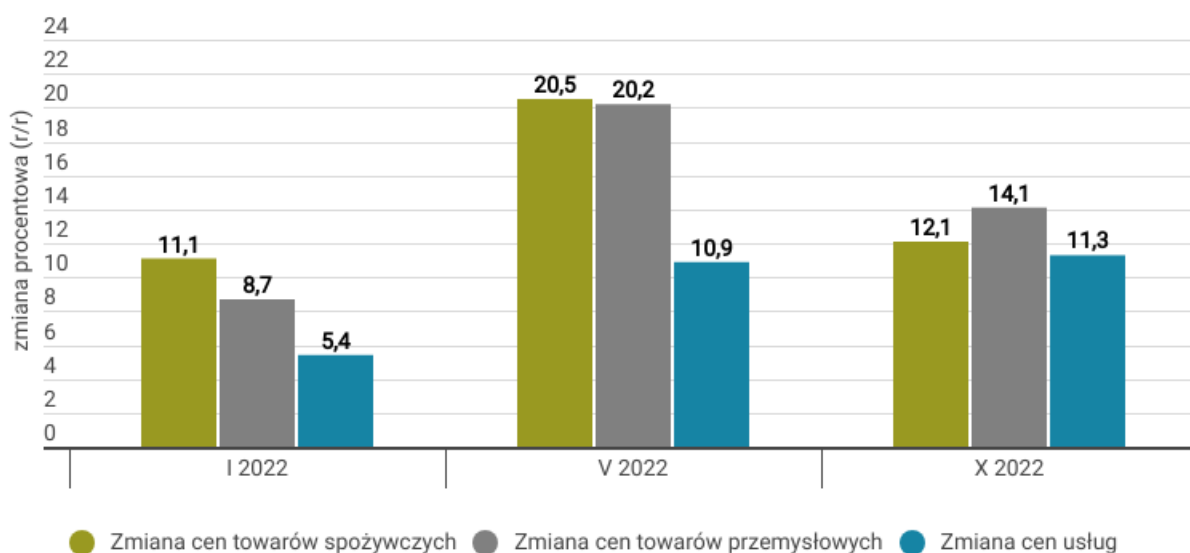
Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

Utrzymujący się niski popyt wewnętrzny zahamował wzrost cen w Rosji – w październiku br. roczna inflacja wyniosła 12,6%. Od maja, kiedy ceny osiągnęły najwyższy pułap, można było zaobserwować ich spadek. Widoczne to było zwłaszcza w przypadku artykułów spożywczych i wiązało się m.in. z sezonowością i dostępem do tegorocznych płodów rolnych. Ceny towarów przemysłowych, zwłaszcza tych importowanych lub produkowanych w oparciu o części z zagranicy, były znacznie wyższe – dla przykładu chemia domowa była w październiku droższa o ponad 30% r/r, zaś artykuły elektroniczne i sprzęt AGD – o przeszło 17%. Dotychczas inflację hamowały natomiast koszty usług. W tym segmencie największe znaczenie mają ceny usług komunalno-mieszkaniowych i transportowych – rosyjskie władze starały się ograniczać ich wzrost, jednak już na grudzień zapowiedziana jest podwyżka większości taryf.

Wykres 3a. Inflacja w 2022 r.
(względem grudnia 2021 r.)

Wykres 3b. Inflacja roczna

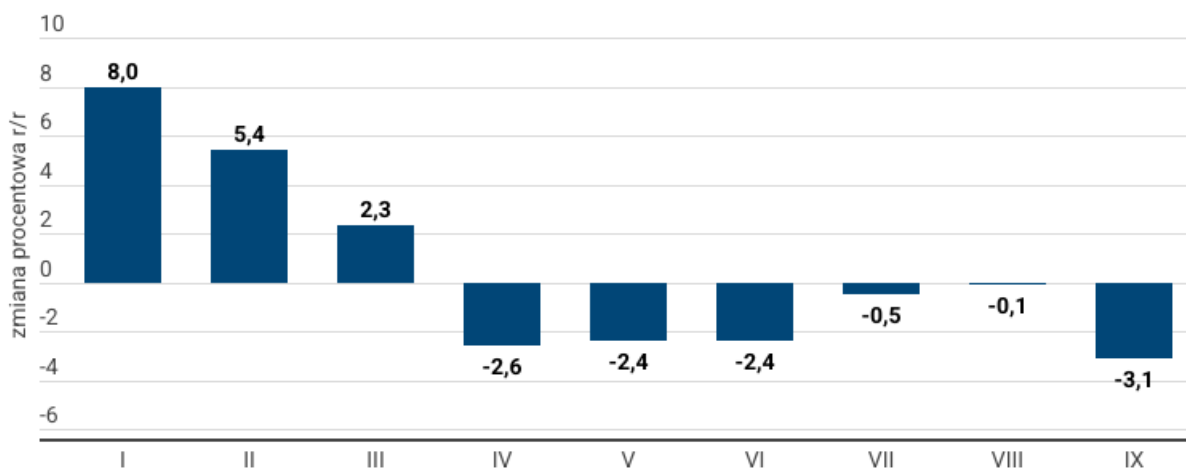

Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

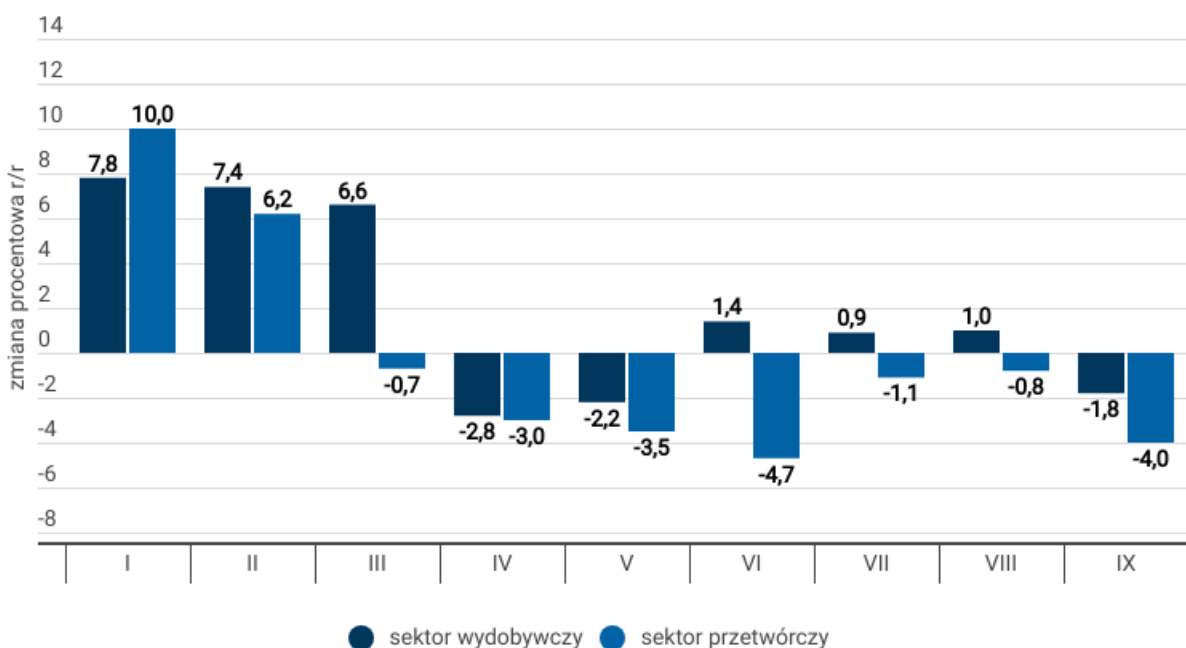
Produkcja przemysłowa w III kwartale skurczyła się o 3,1% r/r – głównie za sprawą sektora przetwórczego, choć spadki zaczęły być widoczne także w sektorze wydobywczym. Zarazem odnotowano wzrosty w budownictwie (o prawie 7% r/r) oraz w rolnictwie (o ponad 6%). Zgodnie ze stanem na 1 października zebrano przeszło 140 mln ton zbóż, tj. o ponad 30% więcej niż przed rokiem. Zwiększyła się również produkcja artykułów spożywczych i napojów (głównie alkoholowych). Wzrost nastąpił też w sektorze zbrojeniowym (jego wkład w PKB szacowano na ok. 3%, wobec 4% w przypadku rolnictwa), choć nie jest on oddzielnie

uwzględniany w statystykach. Dla przykładu 12 zakładów tego sektora znajdujących się w Udmurcji (jednej z republik w składzie FR) miało zgodnie z informacjami władz regionalnych zwiększyć produkcję w pierwszym półroczu o 28% r/r.

Wykres 4a. Produkcja przemysłowa w 2022 r.

Wykres 4b. Produkcja wybranych sektorów przemysłu w 2022 r.

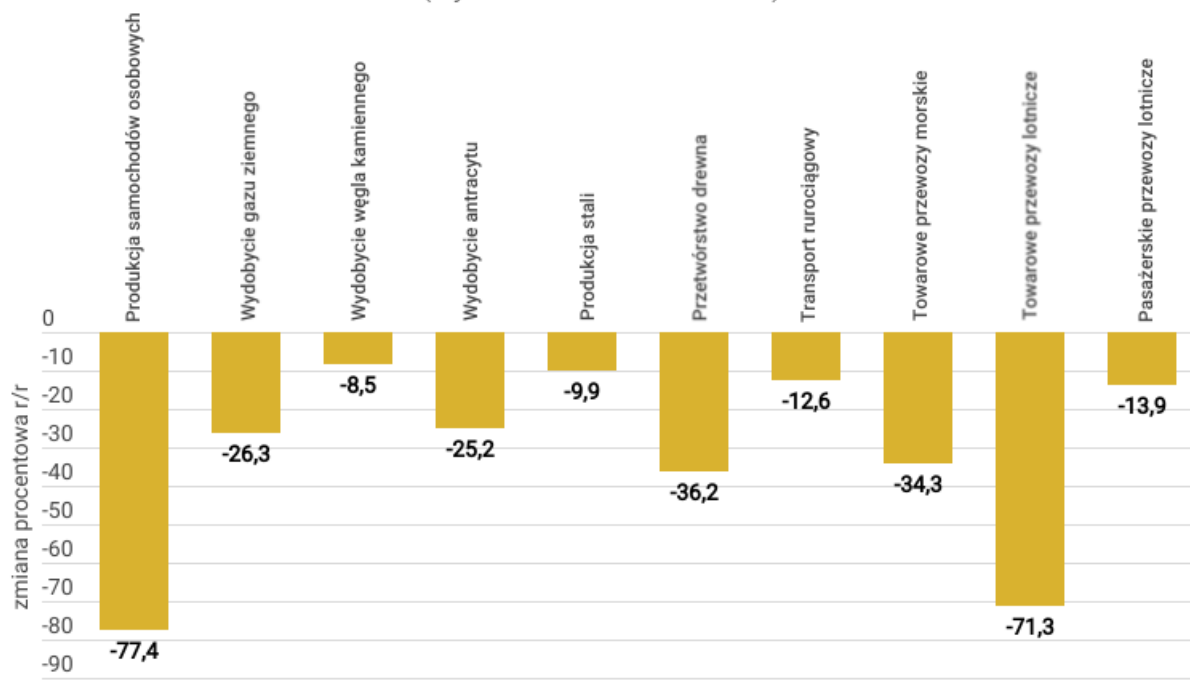

Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

Duże spadki odnotowały zwłaszcza branże objęte zachodnimi ograniczeniami. We wrześniu przetwórstwo drewna zmniejszyło się o prawie 20%, przy czym najsilniej ucierpiały regiony zachodniej Rosji, głównie Karelii, eksportujące swoją produkcję do Europy, podczas gdy wytwórcy z Syberii nadal znajdowali nabywców w Chinach. Po wycofaniu się zachodnich

firm załamała się nie tylko produkcja samochodów osobowych (była we wrześniu o ponad 77% niższa niż rok wcześniej), lecz także lodówek i zmywarek (o ok. 50%). Zmniejszył się też transport towarów (w tonokilometrach) – łącznie o ok. 7% r/r. Dotychczas nie nastąpił spadek produkcji ropy naftowej. We wrześniu, podobnie jak w pierwszych dziewięciu miesiącach 2022 r., utrzymywała się ona na poziomie nieznacznie wyższym niż przed rokiem. Zgodnie z danymi Międzynarodowej Agencji Energetycznej eksport ropy naftowej wyniósł we wrześniu 7,5 mln baryłek dziennie i był o ok. 0,5 mln baryłek mniejszy niż w miesiącach poprzedzających wojnę (spadek o ok. 7%). W ramach przygotowań do wprowadzenia embarga obniżył się już udział UE wśród odbiorców rosyjskiego surowca – do 35% we wrześniu, względem 50% na początku roku. Rosną przy tym trudności ze zidentyfikowaniem odbiorców coraz większej części eksportu FR, co świadczy o tym, że tamtejsze koncerny opracowują już schematy obchodzenia sankcji. Znacznie poważniejsze problemy przeżywa jednak sektor gazowy, który ucierpiał nie w wyniku zachodnich ograniczeń, lecz rosyjskich kontrsankcji (szantażu gazowego wobec UE). W efekcie wydobywanie Gazpromu w październiku zmniejszyło się o ponad 30% r/r, a w całym III kwartale o przeszło 35% r/r, podczas gdy eksport do państw tzw. dalszej zagranicy, co w rosyjskiej nomenklaturze obejmuje odbiorców europejskich z wyłączeniem republik bałtyckich oraz Turcję i Chiny, zmalał w październiku o 67% r/r, a w całym III kwartale – o ponad 60%. Jak dotąd wysokie ceny surowca są jednak w stanie w dużej mierze rekompensować straty wynikające ze spadku wolumenu dostaw. W pierwszych dziewięciu miesiącach tego roku obroty podmiotów z sektora naftowo-gazowego (Rosstat nie podaje oddzielnych danych dla sektora gazowego) były wyższe o przeszło 30% r/r, choć w samym wrześniu zmniejszyły się one o 12% r/r. Wydobywanie węgla ogółem zmniejszyło się w pierwszych trzech kwartałach br. o niespełna 2% r/r. Produkcja niektórych rodzajów węgla, zwłaszcza antracytu, spadała jednak znacznie bardziej dynamicznie. Problemy z eksportem częściowo niwelował wzrost zapotrzebowania na rynku wewnętrznym w związku ze spadkiem generacji energii elektrycznej przez hydroelektrownie w wyniku niskiego poziomu wód w syberyjskich rzekach. Eksport węgla w pierwszych dziewięciu miesiącach tego roku zmniejszył się o 9%, a do państw zachodnich – o ok. 19%. Rosja od maja przekierowywała wprawdzie część eksportu na rynki azjatyckie, głównie do Chin i Indii, niemniej rentowność tych dostaw zmniejszyła się ze względu na wysokie koszty logistyki i ogromny upust oferowany odbiorcom – nawet o 60–70% względem cen węgla w Europie. W efekcie we wrześniu dostawy do Chin zmniejszyły się o 18%, a do Indii o 12% w porównaniu z ich wielkością miesiąc wcześniej. Obroty przedsiębiorstw branży węglowej spadły we wrześniu o przeszło 25% r/r. Ogółem w ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy br. – dzięki wysokim cenom surowca – były one jednak aż o 65% wyższe niż w analogicznym okresie 2021 r. We wrześniu wydobywanie rud żelaza zmniejszyło się o ponad 9% r/r, a produkcja stali – o prawie 10%. Problemy metalurgii wynikają nie tylko z sankcji, lecz także z polityki rosyjskiego państwa, które w ubiegłym roku zwiększyło obciążenia podatkowe tego sektora w związku z wysokimi zyskami uzyskiwanymi przezeń w 2021 r. W przypadku stali, podobnie jak i innych surowców, poważne ograniczenie w reorientacji eksportu na rynki azjatyckie stanowi logistyka, jako że kolej transsyberyjska w zasadzie osiągnęła już maksimum przepustowości. Ponadto rosyjski rząd uznaniowo rozdziela dofinansowanie taryf transportowych między poszczególne regiony, sektory gospodarki i przedsiębiorstwa.

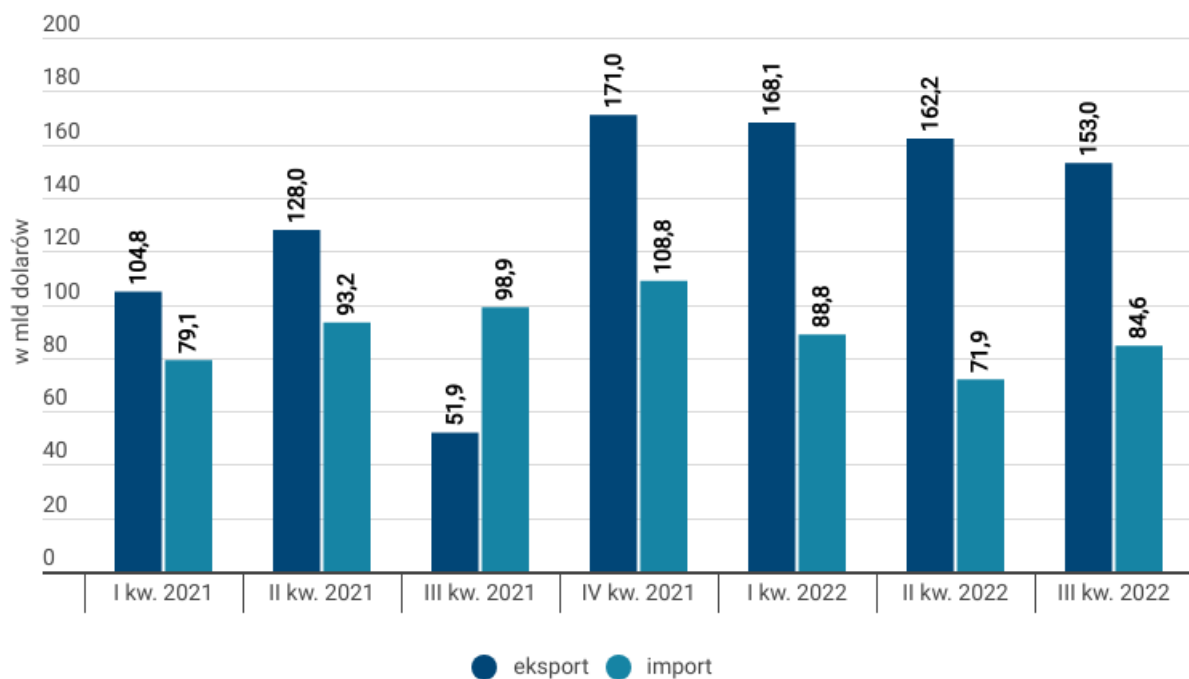
Wykres 4c. Branże najbardziej dotknięte przez sankcje
(wyniki za wrzesień 2022 r.)

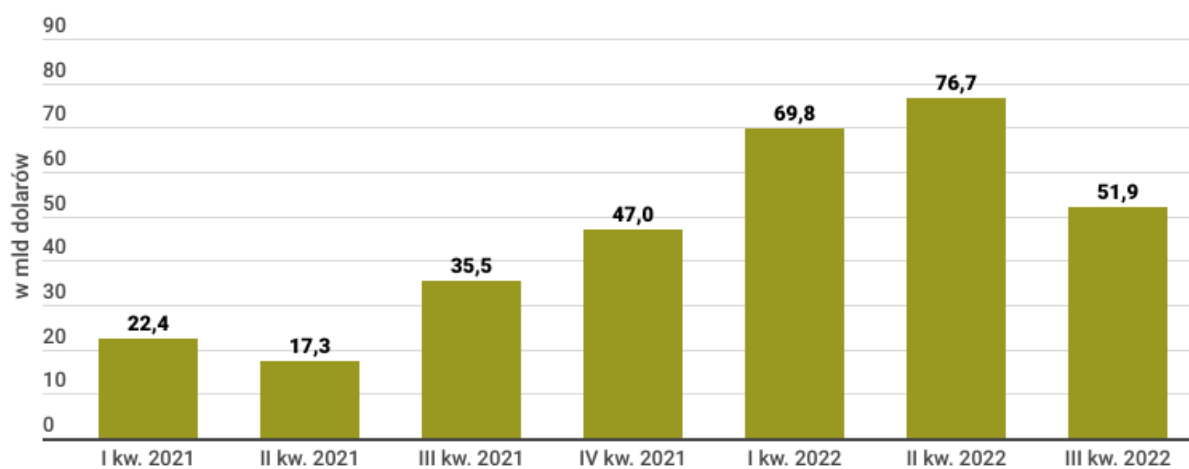
Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

Z danych Centralnego Banku Rosji (CBR) wynika, że w III kwartale zmniejszyła się wartość rosyjskiego eksportu towarów i usług (CBR publikuje jedynie zagregowane dane) o ok. 6% względem poprzedniego kwartału. Nadal jednak wskaźniki te są znacznie wyższe niż przed rokiem, co wiąże się ze wzrostem cen surowców sprzedawanych przez Rosję, zwłaszcza ropy naftowej – podstawy rosyjskiego eksportu. W tym czasie import zwiększył się o ponad 18% w porównaniu z wynikami za poprzedni kwartał, choć wciąż jest znacznie niższy niż przed rokiem. Jak wynika z lustrzanych statystyk rosyjskich partnerów handlowych, wartość chińskiej sprzedaży do FR od lipca pozostaje wyższa niż przed rokiem (we wrześniu o przeszło 17%), podczas gdy Turcja odnotowuje wzrost swojego eksportu do Rosji już od marca (we wrześniu był on dwukrotnie wyższy niż w ubiegłym roku). Brakuje natomiast informacji, jaki wpływ na zwiększenie wartości dostaw do FR miały ceny towarów, a jaki ich wolumen. W przypadku państw Unii Europejskiej również odnotowano rosnący eksport do Rosji w ostatnich miesiącach, jednak nadal jego wartość pozostaje na znacznie niższym poziomie niż przed rokiem (we wrześniu o ponad 45% r/r, podczas gdy w kwietniu br. ów spadek wyniósł przeszło 60% r/r). Spadek wartości eksportu i wzrost importu spowodowały zmniejszenie się nadwyżki na rachunku obrotów bieżących i pozwoliły także na osłabienie kursu rubla.

Wykres 5. Eksport i import towarów i usług

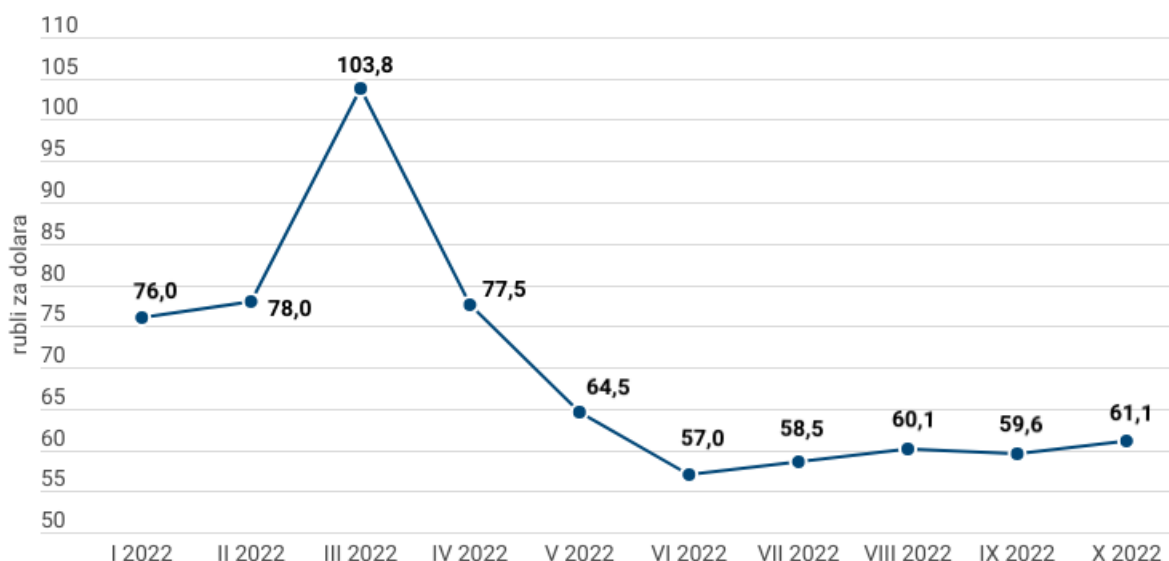

Wykres 6. Rachunek obrotów bieżących

Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

Wykres 7. Średni miesięczny kurs rubla do dolara

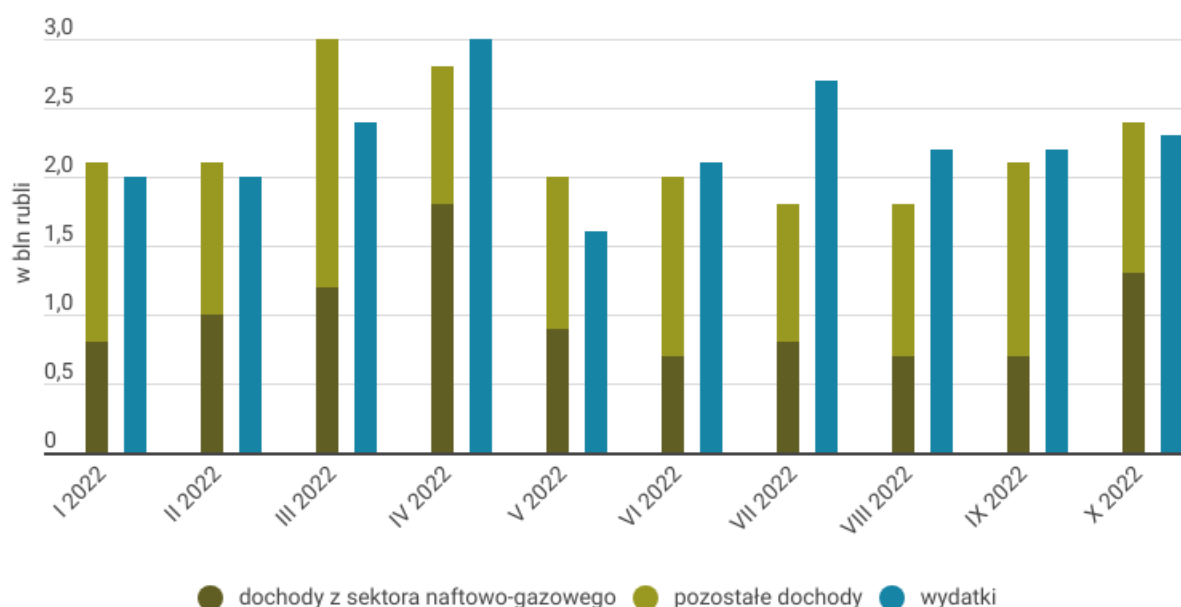

Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

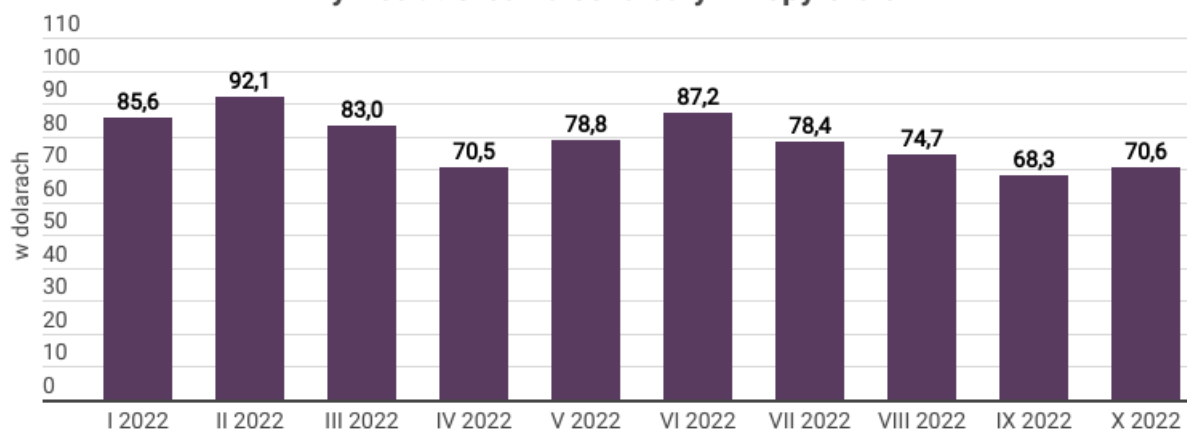
Wyniki handlu zagranicznego silnie wpływają na sytuację finansów publicznych. Dochody z sektora naftowo-gazowego zmniejszały się od kwietnia, a od lipca miesięczne wpływy z niego były już niższe niż przed rokiem (we wrześniu o 4% r/r). Niemniej nadwyżki uzyskane w pierwszym półroczu sprawiły, że w ciągu pierwszych dziewięciu miesięcy br. dochody z tego sektora były o 25% wyższe niż w analogicznym okresie ub.r. W październiku ponownie nastąpił wzrost tych dochodów, co wiązało się jednak ze zwiększeniem obciążeń podatkowych nałożonych na sektor. Znacznie trudniejszą sytuację obserwujemy w przypadku wpływów pochodzących z pozostałych segmentów gospodarki. Po dziewięciu miesiącach br. były one o 4% niższe r/r, co w dużej mierze wynikało ze spadku wpływów z importu towarów do FR (ceł, VAT-u i akcyzy). Rząd, aby bilansować budżet, zdecydował się na wprowadzenie większych obciążeń podatkowych dla sektora energetycznego w trakcie trwania roku podatkowego. Przede wszystkim nałożono na Gazprom dodatkowy podatek od wydobywania. Kosztować to będzie koncern w 2022 r. ponad 1,2 bln rubli, tj. równowartość 1% PKB FR (de facto przedsiębiorstwo pozbawiono zysku z 2021 r., który miał zostać przeznaczony na dywidendę dla akcjonariuszy). Środki te w trzech równych ratach trafią do budżetu państwa w okresie od października do grudnia br. Zwiększono też liczbę złożeń naftowo-gazowych, od których koncerny płacą podatek od dodatkowych dochodów z wydobywania. Rząd zmniejszył także rekompensaty dla koncernów paliwowych dostarczających produkty naftowe na rynek wewnętrzny przy wysokich cenach na rynkach światowych – tzw. odwrócona akcyza. Wydatki budżetowe Rosji w ciągu dziewięciu miesięcy br. wzrosły o ponad 20% r/r. Ze względu na wstrzymanie publikacji części danych struktura tych wydatków jest znana w niewielkim zakresie. Z przygotowanego przez resort finansów wprowadzenia do projektu budżetu FR na lata 2023–2025 wynika jednak, że najbardziej w 2022 r. mają się zwiększyć wydatki na obronę narodową – o przeszło 30% – i bezpieczeństwo wewnętrzne – o ponad 20%. Wydatki na politykę społeczną wzrosną jedynie o wysokość inflacji (ok. 12%). W rezultacie budżet federalny w br. ma zostać

wykonany z deficytem sięgającym ok. 1% PKB (ok. 1,3 bln rubli), który będzie sfinansowany poprzez zwiększenie długu wewnętrznego. W ostatnich tygodniach rząd wyemitował już kilka transz obligacji – w większości wykupiły je państwowe banki. Mimo wysokiego oprocentowania nie ma jednak dużego zainteresowania nimi ze strony inwestorów. Władze musiały więc już sięgnąć do rezerw zgromadzonych w Funduszu Dobrobytu Narodowego.

Wykres 8. Dochody i wydatki budżetowe

Wykres 9. Średnia cena baryłki ropy Urals

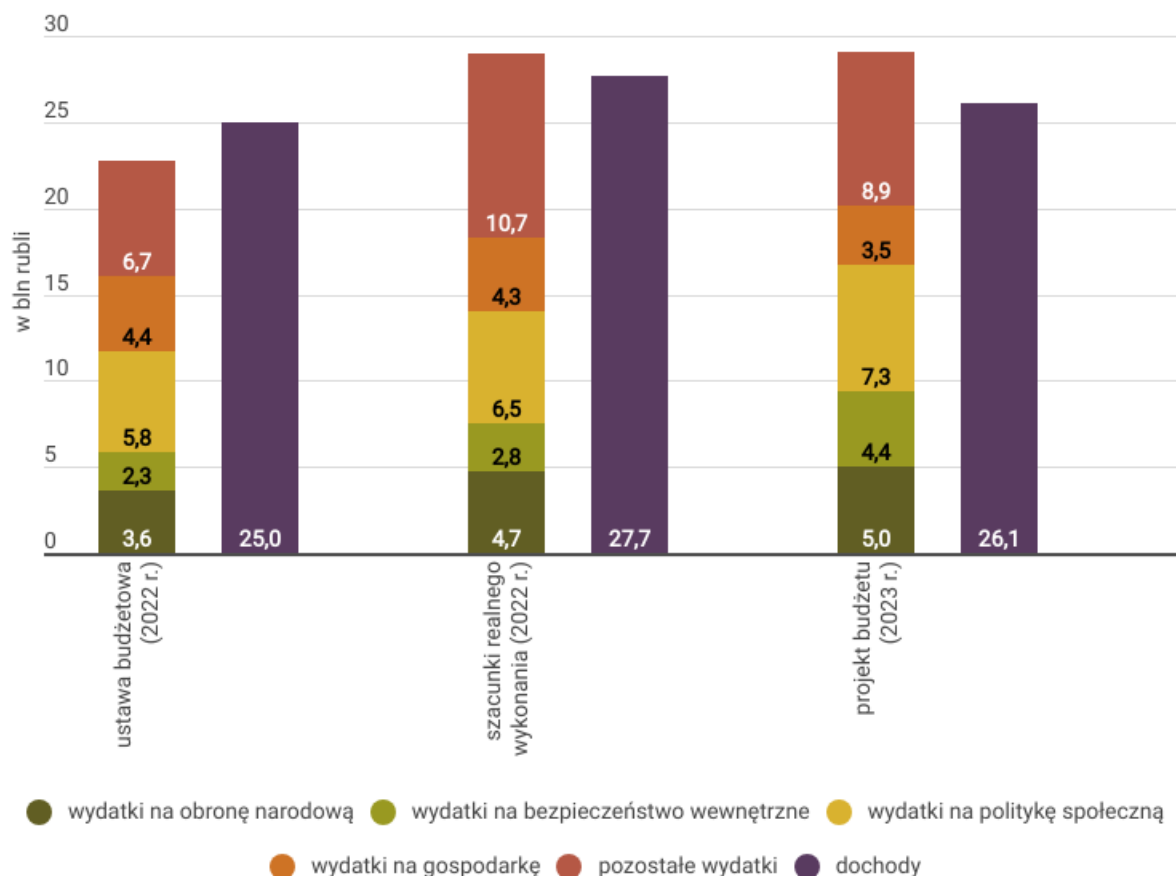

Źródło: Ministerstwo Finansów FR, minfin.ru.

W 2023 r. rosyjskie władze planują dalsze zwiększanie wydatków, zwłaszcza na bezpieczeństwo wewnętrzne i obronę narodową. Łącznie na te cele rząd zamierza przeznaczyć ponad 32% środków budżetowych (wobec ok. 28% w 2022 r. i 24% w 2021 r.).

Przy spadających dochodach spowoduje to wzrost deficytu do 2% PKB (ok. 3 bln rubli). Konieczne będzie dalsze uszczuplenie rezerw zgromadzonych w Funduszu Dobrobytu Narodowego. W październiku br. płynne środki tego funduszu wynosiły 7,5 bln rubli. Większość tych rezerw została zamrożona przez państwa zachodnie, gdyż ulokowane były w zachodnich walutach i znajdowały się na kontach CBR. Rząd nadal jednak może się nimi posilkować dzięki operacjom księgowym, pobiera on bowiem od banku centralnego środki w rublach. De facto presja inflacyjna w Rosji zwiększa się. Zgodnie z decyzją rządu w 2022 r. zrezygnowano z reguły, która pozwalała gromadzić w Funduszu dodatkowe dochody z eksportu surowców energetycznych, i obecnie w całości są one wykorzystywane na bieżące potrzeby budżetu. Ministerstwo Finansów FR przygotowało projekt budżetu na kolejne lata przed ogłoszeniem mobilizacji i dalszą eskalacją agresji na Ukrainę. Dlatego spodziewany jest wzrost wydatków związanych z wojną i finansowaniem aparatu represji – resort już przygotowuje autopoprawki do dokumentu. Budżet nie wyznacza ograniczeń dla działań rosyjskich władz, a rząd zmienia jego parametry zgodnie z aktualnymi potrzebami Kremla. Dla przykładu: dotychczas nie zostały wprowadzone żadne oficjalne poprawki do ustawy budżetowej na 2022 r., podpisanej przez prezydenta w grudniu 2021 r., chociaż jej wykonanie znacznie odbiega od tego, co zapisano w tym dokumencie.

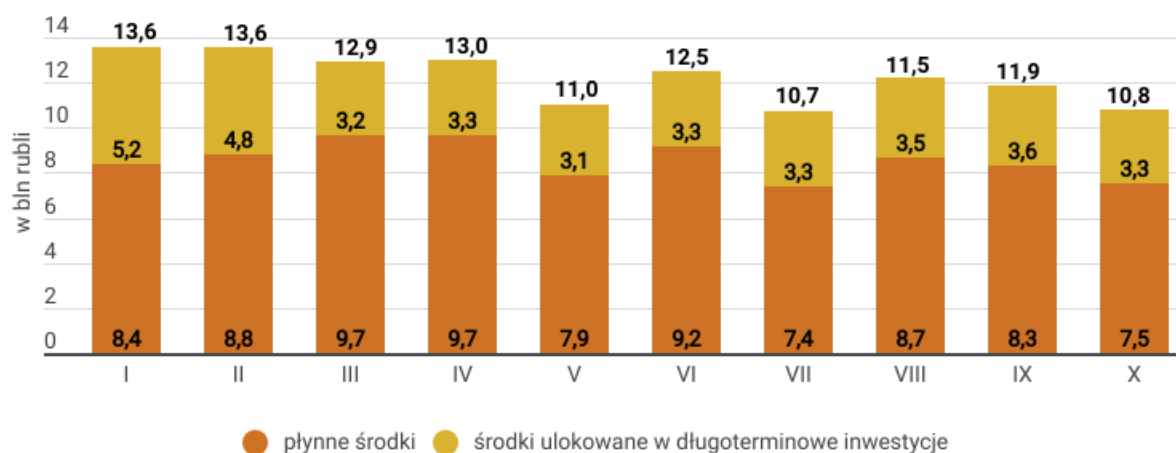
Wykres 10. Budżet federalny w 2022 i 2023 r.

Wykres 11. Zasoby Funduszu Dobrobytu Narodowego

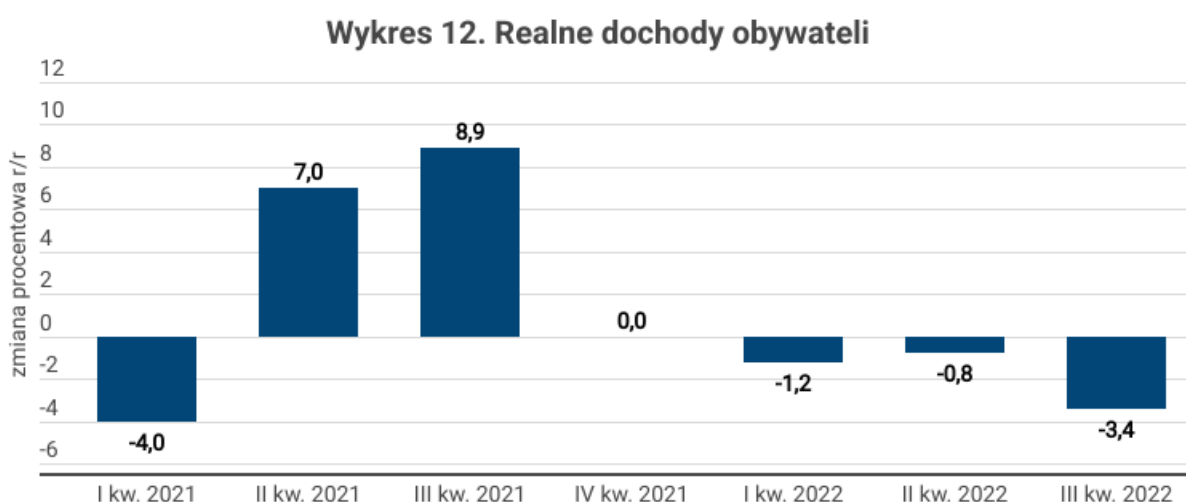
w 2022 r., w tym płynne środki finansowe

(stan na pierwszy dzień miesiąca)

Źródło: Ministerstwo Finansów FR, minfin.ru.

Sytuację kryzysową w rosyjskiej gospodarce coraz mocniej odczuwa społeczeństwo. Oficjalnie realne dochody Rosjan zmniejszyły się w ciągu dziewięciu miesięcy 2022 r. o niespełna 2%, jednak tempo tego spadku przyspieszyło w III kwartale. Zmniejszenie wartości handlu detalicznego o ok. 10% demonstruje natomiast rzeczywisty spadek poziomu życia obywateli. Państwo stara się wspierać jedynie najuboższych – w tym celu przeprowadzono indeksację emerytur i przekazano dodatkową pomoc dla rodzin z dziećmi. Dochody osób pracujących zmniejszają się. Przedsiębiorstwa państwowe i duży biznes utrzymują co prawda poziom zatrudnienia, lecz rekompensują sobie swoje straty wynikające z nadmiaru etatów redukcją płac i wymiaru czasu pracy. Dzięki temu bezrobocie pozostaje na bardzo niskim poziomie (3,9% we wrześniu). Z badania przeprowadzonego przez Instytut Nauk Społecznych Akademii Gospodarki Narodowej przy Prezydencie FR wynika jednak, że w październiku ok. 33% zatrudnionych dorabiało do pensji (w porównaniu z majem odsetek ten wzrósł, choć nie podano, o ile). Z kolei informacje zbierane przez serwis pośrednictwa pracy HeadHunter pokazują, że w czerwcu tylko 22% Rosjan było w stanie sfinansować swoje potrzeby z pensji, podczas gdy 39% nie wystarczała ona na ich zaspokojenie, a 38% respondentów stwierdziło, że z trudem „wiąże koniec z końcem”. W najgorszym położeniu znaleźli się robotnicy, pracownicy służby zdrowia i inni zatrudnieni w tzw. budżetówce, zwłaszcza nauczyciele. Ponadto mobilizacja oraz masowa migracja z Rosji najlepiej wykształconych i najaktywniejszych osób powodują, że rynek pracy jest mocno rozchwieany. W wielu branżach brakuje chętnych na różne stanowiska, np. w budownictwie, rolnictwie czy sektorze IT. De facto jednak, w związku z postępującą prymitywizacją gospodarki, rośnie zapotrzebowanie na pracowników fizycznych, podczas gdy tzw. białe kołnierzyki mają trudności ze znalezieniem zatrudnienia. Demografia już przed inwazją na Ukrainę była jednym z głównych czynników negatywnie wpływających na wzrost gospodarczy FR, a wojna jedynie pogłębiła ten problem. Niemniej konsekwencje związane ze stanem kapitału ludzkiego Rosja odczuwać będzie przede wszystkim w długiej perspektywie.

Źródło: Rosstat, rosstat.gov.ru.

Wszystkie dane statystyczne za rosyjskim urzędem statystycznym (Rosstat, rosstat.gov.ru), chyba że w tekście zaznaczono inaczej.